

Канцэпт *каханне* ў паэтычным дыскурсе Раісы Баравіковай

Даследаванне паэтычных твораў Раісы Баравіковай з кагнітыўнай пазіцыі прадугледжвае зварот да індывідуальна-аўтарскай канцэптасферы, дамінантай якой выступае канцэпт *каханне*. Пры выяўленні сэнсавых каардынат неабходна абапірацца на лексічны ўзровень, паколькі менавіта семантычныя “згушчэнні”, выражаныя паўторам лексем або іх семантычных актуалізатараў, фармуюць аснову канцэпту.

Галоўным актуалізатарам канцэпту *каханне* ў Р.Баравіковай выступае вобраз *агню*. Ён выражаецца аўтаномнай субстантыўнай метафарай, у якой канцэптальнае значэнне імпліцыравана, што стварае дыялог *аўтар – чытач*. Менавіта да такой сутворчасці павінен імкнуцца кожны творца мастацкага слова. З навуковай пазіцыі, як зазначае В.Іўчанкаў, у пераносным ужыванні слова заўсёды прысутнічае імпліцытная трапеічная якасць, характэрная для канкрэтнай маўленчай сітуацыі [1, с. 10]. Індывідуальна-аўтарскі вобраз паэтыкі не абцяжарвае чытача празмернымі блуканнямі ў лабірынтах сэнсавага пошуку. Аўтаномная субстантыўная метафара *агонь* Раісы Баравіковай імпліцыруе, па сутнасці, слоўнікавую дэфініцыю ‘палымянасць, жвавасць, душэўны ўздых’ [ТСБМ, т.1, с. 105]: *Даруй за недазволены агонь, / за боль і безнадзейнае: кахаю...* (“Даруй і дзякуй! Вольная цяпер...”); *Не гарэць агню ноччу вогкаю, / навучы цяпер, як мне жыць* (“І ніколі ўжо не паўторыцца...”); *Вам схлушу, а сабе не зманю, – / адхнаюся гэтак ад шторы, / бы глынула знянацку агню* (“Ліпа цвіце”). Вобраз *агню* экспліцыруецца генітыўнай метафарай, у якой адзін кампанент з’яўляецца рэмай і мае форму назоўнага склону, другі адлюстроўвае тэму мікракантэксту: *Кохання растрывожаны агонь* (“Я сёння не прысела да стала...”); *Прытушыць дождж агеньчык пачуцця* (“Восеньскі сад...”); *О, як натхнёна і высозна / гараць надзей маіх агні!* (“Прастора смяецца ў руху...”); *У тых агнях агонь маіх начэй* (“Навальнічнай ноччу”); *Дай і мне пабыць шчаслівай / у агні пакут* (“Раптам сонечна і блізка...”); *Начэй забродскіх ярасны агонь / кране ўспамінам голле вербалозу* (“Я сёння не прысела да стала...”). У апошнім прыкладзе экспрэсіўнасць двухкампанентавай метафары надае прыметнік *ярасны*, ужыты ў пераносным значэнні. Вобраз *агню* выражаецца ў Р.Баравіковай параўнаннем, але значна радзей, чым метафарай. У параўнанні, як вядома, прысутнічаюць і суб’ект, і аб’ект, таму чытач услед за паэткай успрымае яе пазіцыю: *І палымнее, як агонь, / цвіце шыпшына пры даліне* (“Шыпшына пры даліне”); *Што таіцца? Я позіркаў прагну, / я сама, як агонь светлячка* (“Ліпа цвіце”). Семантычнымі аналагамі вобраза *агню* ў паэзіі Р.Баравіковай выступаюць *промень, зорка, ліхтар, далонь, капез*: *А раптам я промень гарачы дастану / і зоркай заззяю хаця б на імгненне* (“Імгненне”); *Такім агнём палілі промні* (“Ледзь толькі промень жвавы глянуў...”); *Там за акном маім – ліхтар, / адзіны сведка слёз і мар!* (“Сярод папер, сярод лістоў...”); *Я не ў радок, я ў памяць узяла / ласкавае цяпло тваёй далоні* (“Я сёння не прысела да стала...”); *Не зусім была і жаданая, / вінаваты шал капяжоў* (“І ніколі ўжо не паўторыцца...”).

У канцэптуальнае поле *каханне* ўключаюцца таксама найменні *вясна, лета, восень, зіма*, якія знаходзяць у Р.Баравіковай рознае эмацыйнае асэнсаванне. Так, вобраз *зімы* можа звязвацца з тэматычным полем станоўча-і адмоўнаацэнчаных актуалізатараў у залежнасці ад унутранага стану лірычнай гераіні. Параўнаем, да прыкладу, урыўкі двух вершаў:

*Заместа слоў пачаўся снегапад,
А двор прапах смалою і ігліцай,
чаму мне гэтак страшна памыліцца, --
сказаць баюся нешта неўпапад.*

*Між ніцых дрэў зіма не ў першы раз
пагляд чаруе яркай белізною,
не трэба вам развітвацца са мною,
я, можа, ўсё жыццё чакала вас.*

*Сняжынак рой, як зорнае сяйво,
спяшае ноч да рانیцы раскідаць,
прыкрыю твар шчаслівы рукавом,
каб вам безабароннасці не выдаць... (“Заместа слоў пачаўся снегапад...”)*

*Ты, магчыма, словы пераблытаў
і сказаў балючыя таму,
што спатканне першае забыта, --
прывіталі снегіры зіму.*

*На дварэ даўно пахаладнела,
можа, табе ў сэрца удыхнуў
яры снежань світ кудасы белай,
каб ты ціхай ласкі не пачуў.*

*Наша лета доўга і дзівітала,
аж пакуль зусім не адзівіло...
Снег ляжыць на вуліцах квартала,
сідзе ён, і... зернецца цяпло... (“Ты, магчыма, словы пераблытаў...”)*

Успрыманне вобраза *зімы* на імпліцытным узроўні найчасцей звязана з холадам чалавечых стасункаў, што відаць з другога прыкладу. Актуалізатары *яры снежань, белая кудаса, снег* узмацняюць адмоўную ацэнку вобраза. У першым прыкладзе найменні *снегапад, яркая белізна, рой сняжынак* (генітыўная метафара, падмацаваная ў кантэксце параўнаннем) сінанімізуюцца са шчасцем (“прыкрыю твар шчаслівы рукавом”) сустрэчы з каханым (“я, можа, усё жыццё чакала вас”).

Вобразы *вясны і лета* ў большасці вершаў Р.Баравіковай імпліцыруюць росквіт каханья: *Як ціха яблыні шумяць у нашым садзе, / давай жа, мама, ля акна з табой прысядзем, / цень адвячоркавы, густы на шыбку ляжа, / табе пра тое, што ўтаю, вясна дакажа* (“Як ціха яблыні шумяць у нашым садзе...”); *Душа няхай сабе і зрэдку, / на-веснавому растае / і ў нас саміх ідзе ў разведку* (“Паверце тыя, хто згубіў...”). Нават калі каханы аддаляецца, лірычная гераіня Р.Баравіковай не жадае яму зла, наадварот, раіць зноў вяртацца ў вясну: *Спяшайся без мяне ў вясну. / Зрывавай з рабін вясёлых гронкі.*

/ Я асцярожна загарну / табой пачатыя старонкі (“Не тое гора, што гарчыць...”). Пры гэтым і сама спяшаецца у веснавы палон: *Ах, не трывожце, сэргу так балюча! / Ах, не прыходзьце прывідам у сны! / Я пабягу дарогаю гаючай / без Вас у далеч бэзавай **вясны*** (“Зорка палявая”). А пасля вясны, што, як зазначае паэтка, часам “набяжыць, нібы кара”, надыдзе іншая часіна, цёплая і ўтульная, -- лета: *Хочацца мне абнадзеіцца -- / вернецца **лета** ізноў* (“Лета вяртацца не ўмее...”). Але часам у такім вяртанні не цяпло, а холад узаемаадносін: *Адгукнуўся смуткам шолах / сакавітых **летніх** траў* (“Адгукнуўся смуткам шолах...”); *Адплывуць за пясчаную выспу / адгарэлага **лета** дымы* (“Адплывуць за пясчаную выспу...”); *Наша **лета** доўга адцвітала, / аж пакуль зусім не адцвіло* (“Ты, магчыма, словы пераблытаў...”). Таму зразумелы стан лірычнай гераіні, якой хочацца зноў вярнуцца ў зіму: *А мне мілей за ўсё сумёты, / і ціша ранішняй дрымоты, / і лёгкі смутак на душы* (“Зімовы эцюд”).

Паэтычная восень Р.Баравіковай, прасякнутая дожджамі і халодным ветрам, стварае мінорную танальнасць інтымнай лірыкі: *Калі ж аднойчы з’явішся сюды, / што адшукаеш тут, сярод лістоў, / ды не шукай цяпла маёй пяшчоты / там, дзе жалобы восеньскі сляды* (“Восеньскі сад”); *Шумела Свіслач, парк звінеў / лістотай, з сэрца апалай, / няма віны ў маёй віне, -- / чужой з твайго жадання стала* (“Шумела Свіслач, парк звінеў...”). Менавіта з такім лёгкім смуткам паэтка па-філасофску ацэньвае пачуццё кахання, яго падзенні і ўзлёты. Лірычная гераіня страчвае ўвосень надзею на вяртанне каханага, але захоўвае пры гэтым найлепшыя чалавечыя якасці. Светлы агеньчык пачуцця надоеўга застаецца ў памяці і дазваляе ісці наперад, шукаць іншыя сустрэчы: *Не маю права на дакор, / сваім каханнем ахвярую / і нават восені дарую / сьлёзе ззянне стых зор* (“Павер, каханы, я – у даўгу...”). Нават у зоркай паэтычнай Восені, як сцвярджае паэтка, “натхнёна і высозна гараць надзеі маіх агні!”.

Дынаміка пачуцця кахання ў паэзіі Р.Баравікой не заўсёды прадказальная, бываюць шчаслівыя і трагічныя хвіліны. Адзін і той жа актуалізатар канцэпту *каханне* можа набываць у вершах рознае эмацыйна-экспрэсіўнае выражэнне, што стварае эфект падманутага чакання і дыялагізуе твор. Важнасць такога знешняга дыялогу была трапна адзначана М.Бахціным у даследаванні «Эстетика словесного творчества» [2]. Дыялагізацыя вершаў Р.Баравіковай заснаваная на трапеічных сродках і эфекце падманутага чакання (ён дапамагае чытачу заставацца ў пастаянным творчым “тонусе”, калі немагчыма адназначна спакойна чытаць верш за вершам з упэўненасцю ў працягу аднолькавых па эмацыйным нападзенні вобразаў). Каханне развіваецца, бо ў ім прысутнічаюць кантраставыя спалучэнні нават на ўзроўні аднаго актуалізатара. Напрыклад, вобраз *зімы* ўключае станоўчае і адмоўнае нападзенне. Менавіта зімой “на санках снежаньскіх імкліва да нас расстанне пад’язджае”, “мы з табой зіме не рады ў гэты вечар nepřыветны” і, разам з тым, “пайду дарогай снегаваю на мроях шчасця варажыць”.

Вясна таксама можа быць пакутнаю, бо лірычны герой адчувае раздвоенасць паміж знешнім і унутраным “я”, розумам і пачуццём, абавязкам

і жаданнем. Так і жыве, забытаўшыся “ў сонечнай грыўцы” (“У дваццаць нуль-нуль на развілцы...”). Як вынікае з вершаў Р.Баравіковай, самападман падобны да турмы, паколькі шчырыя памкненні гінуць пад прэсінгам абавязкаў. “Усё на свеце мае свой канец” – такую выснову робіць паэтка ў адным са сваіх вершаў пра каханне. Але ў гэтым канцы лірычная гераіня ніколі не застывае – яна працягвае жыць і ствараць “у прадчуванні шчасця”.

Спіс літаратуры

1. Ивченков, В.И. Лингвистическая организация текста: в творческой лаборатории Владимира Короткевича / В.И.Ивченков. – Минск: БГУ, 2002. – 211 с.
2. Бахтин, М.М. Эстетика словесного творчества / М.М.Бахтин. – 2-е изд. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.

Таццяна Старасценка,
кандыдат філалагічных навук

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ